

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Философски факултет
Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“

**КНИЖОВНО-ДОКУМЕНТАЛНОТО НАСЛЕДСТВО
В БЪЛГАРСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ И МУЗЕИ**

(материали от конференция, проведена на 18 – 19 юни 2015 г.,
София)

СОФИЯ
2015

Провеждането на конференцията и публикуването на материалите стана възможно благодарение на подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, за което екипът на проекта изказва своята благодарност.

ПЪРВА СЕКЦИЯ

Опазване и популяризиране на книжовно-документалното наследство
в българските библиотеки

**НОВ МОДЕЛ ЗА НАУЧНА КОМУНИКАЦИЯ МЕЖДУ РЕГИОНАЛНИТЕ МУЗЕИ В БЪЛГАРИЯ
ЧРЕЗ РАЗКРИВАНЕТО НА КНИЖОВНИЯ ИМ ФОНД
(РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОВЕДЕНО ПРОУЧВАНЕ)**

ПЕТЯ НИКОЛАЕВА ТОЛЕВА

(Регионален археологически музей – Пловдив)

Настоящият доклад представя данни от проведено проучване на книжовните колекции от регионалните музеи в България през 2015 г. Досега не са изследвани в каква степен са развити и достъпни за общността (граждани, научни работници, студенти, докторанти и т.н.), обслужвана от съответните музеи.

Идеята, библиотечните фондове към българските музеи да се разглеждат като нов модел за научна комуникация между тях, подробно представих в публикация в електронното списание „Реторика и комуникация”¹. Придържайки се към значението на библиотеките за образование, съхранение и разпространение на знания, там се опитвам да докаже необходимостта от прилагането на такъв модел на комуникация. Още повече, развитието на музейните библиотеки, известни като „специални библиотеки”, тяхното задълбочено изследване, ще допринесе и за развитието на научно-изследователската дейност в българските музеи. По примера на обществените библиотеки, като форма на сътрудничество се предлагат новите информационно-комуникационни технологии. Оказва се, че музейната комуникация почти винаги е профилна и се кодира чрез артефактите на съответните музеи – археологически паметници, исторически паметници, природни, художествени и етнографски материали. Тази рамкираност във взаимоотношенията затруднява въвеждането на устойчиви политики за изграждане на Единна информационна мрежа между българските музеи. Разчупването на традиционния комуникационен процес между тях е възможен чрез ИКТ, като материализират информацията в свършено нов комуникационен код, разпознаваем от всички музейни работници и отговарящ на изискванията на информационното общество.

Възможна алтернатива е, първо, разкриването и усвояването на книжовните колекции в локални бази данни по примера на българските обществени библиотеки. Второ, интегрирането им в обща електронна база данни – **Единна музейна мрежа на библиотечните колекции** – подход, изразен в системно информиране на постъпили и съхранявани документи в книжовните фондове на музеите, както и тяхното разменяне за използване.

Резултатите от анализа на книжовните фондове към българските регионални музеи, обобщени в настоящия текст, не само допълват представената вече идея да бъдат използвани като средство за междумузейна комуникация, но и дават една реална картина за тяхното състояние.

Изследване на книжовните фондове в българските регионални музеи – 2015 г.

По последни актуални данни на Министерството на културата към август 2014 г. музейната мрежа в България обхваща²:

- Национални музеи – 23 бр.
- Вedomствени музеи – 21 бр.
- Регионални музеи – 29 бр.
- Общински музеи – 97 бр.

¹ Толева, Петя. Библиотечните фондове като средство за научна комуникация между музеите в България. В: Реторика и комуникация, ел.сп., 2015, бр. 17. Достъпно от: <http://rhetoric.bg/библиотечните-фондове-като-средство>.

² Джумалиева, Екатерина. „RE: Питане”. E-mail to Petya Toleva. 4.11. 2014.

- Национални галерии – 2 бр.
- Общински галерии – 44 бр.

Настоящото изследване се ограничава в проучване на книжовните фондове само на регионалните музеи като част от българската музейна мрежа (Вж. Табл. 1).

Регионалните музеи (РМ) в България имат за задача да подпомагат общинските и ведомствените музеи, затова е от изключително значение да се започне изследване на техните книжовни фондове.

Таблица 1. Регионални музеи в България

№ п.р.	Наименование	Град
1	Регионален археологически музей	Пловдив
2	Регионален етнографски музей	Пловдив
3	Регионален природонаучен музей	Пловдив
4	Регионален исторически музей	Благоевград
5	Регионален исторически музей	Бургас
6	Регионален исторически музей	Варна
7	Регионален исторически музей	Велико Търново
8	Регионален исторически музей	Виден
9	Регионален исторически музей	Враца
10	Регионален исторически музей	Габрово
11	Регионален исторически музей	Добрич
12	Регионален исторически музей	Кърджали
13	РИМ "Акад. Йордан Иванов"	Кюстендил
14	Регионален исторически музей	Ловеч
15	Регионален исторически музей	Монтана
16	Регионален исторически музей	Пазарджик
17	Регионален исторически музей	Перник
18	Регионален исторически музей	Плевен
19	Регионален исторически музей	Пловдив
20	Регионален исторически музей	Разград
21	Регионален исторически музей	Русе
22	Регионален исторически музей	Силистра
23	Регионален исторически музей	Сливен
24	РИМ "Стою Шишков"	Смолян
25	Регионален исторически музей	Стара Загора
26	Регионален исторически музей	Търговище
27	Регионален исторически музей	Хасково
28	Регионален исторически музей	Шумен
29	Регионален исторически музей	Ямбол

Изследването цели чрез анализ на книжовните фондове към регионалните музеи да се очертае реална картина за тяхното състояние – опазване, съхранение, използване и популяризиране. Каква част от тези фондове са обособени в библиотеки и функционират като

такива. В същото време, определяне нивото на дигитализация на книжовното наследство в музеите.

За изпълнение на поставената цел важно е идентифицирането на обекта, качествен и количествен анализ, изясняване на отговорностите, образователната и мениджърската политика, както и предлагане на алтернативно решение за разкриване на книжовните фондове към българските регионални музеи.

В изследването са използвани методите – пряко наблюдение и анкетно проучване.

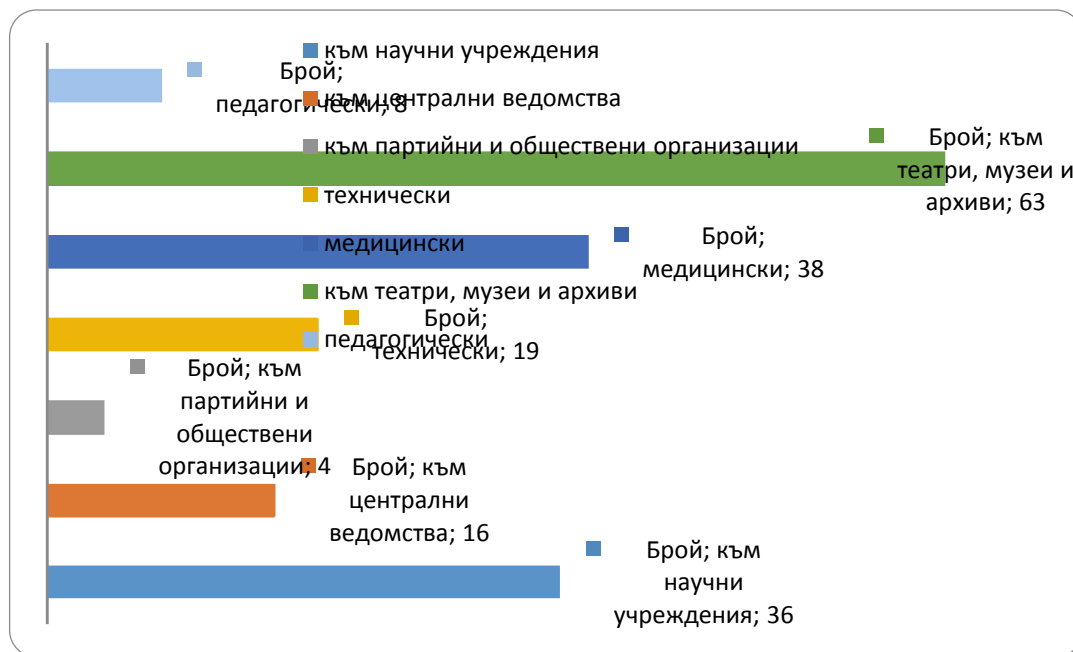
По вид изследваните регионални музеи са (Вж. Табл. 1):

- Археологически музей - 1
- Етнографски музей – 1
- Природонаучен музей – 1
- Исторически музей - 26

Тъй като разглеждаме книжовните фондове, редно е да се уточни, че библиотеките към музеите са с профил на „специални библиотеки”. Според международния стандарт ISO 2789:2013(E) „Information and documentation. International library statistics” („Информация и документация. Международна библиотечна статистика”) специалните библиотеки обхващат една научна дисциплина или определена област на знанието или специален регионален интерес. Отликата им се състои в по-тесния читателски обхват. В зависимост от това, Стандартът предлага следната класификация на специалните библиотеки: правителствени – агенции и международни организации, медицински, професионални и към научни асоциации, индустриални и търговски, медийни, регионални и такива към доброволни организации.

У нас липсват изследвания на мрежата специални библиотеки. По последни данни на НСИ към 2005 г. като специални библиотеки се определят общо 184 такива³ (Вж. Фиг. 1). Библиотеките към музеи, театри и архиви са посочени общо – 63 бр.

Фиг. 1. Специални библиотеки по данни на НСИ 2005 г.

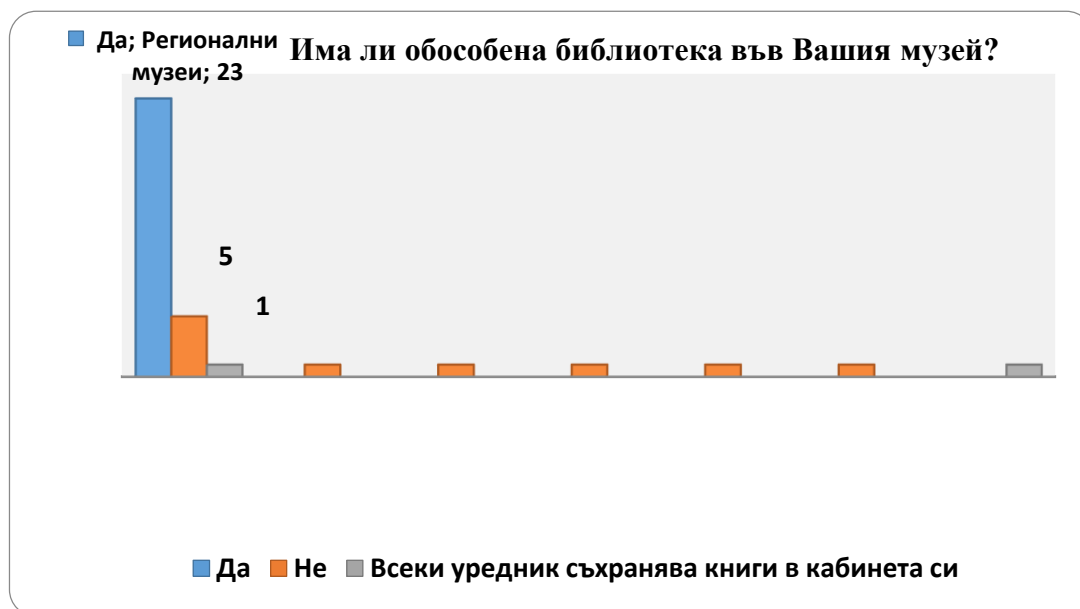

По отношение на **съхранението на книжовните колекции**, изследването потвърди, че в повечето музеи те се опазват заедно с артефакти от различни материали. Някои са включени

³ Дончева, Анета, Ваня Грашкина-Минчева, Елена Георгиева. Общо библиотекознание. Библиотечен мениджмънт. София, 2014, с. 107.

в основния фонд на музея като „редки и ценни издания”, „старопечатни книги”, други като издания на музея – известия, годишници – са част от научно-спомогателния фонд, и само една малка част от книгите в музеите са обособени в библиотека (Вж. Фиг. 2). Въпреки че 79% от изследваните музеи отговарят, че имат научна библиотека, а само 5 музея (РИМ Бургас, РИМ Видин, РИМ Ловеч, РИМ Пловдив, РИМ Хасково) посочват, че нямат. Единствено от РИМ Ямбол са уточнили, че уредниците съхраняват книги в кабинетите си - практика, възприета от по-голямата част от музейните работници.

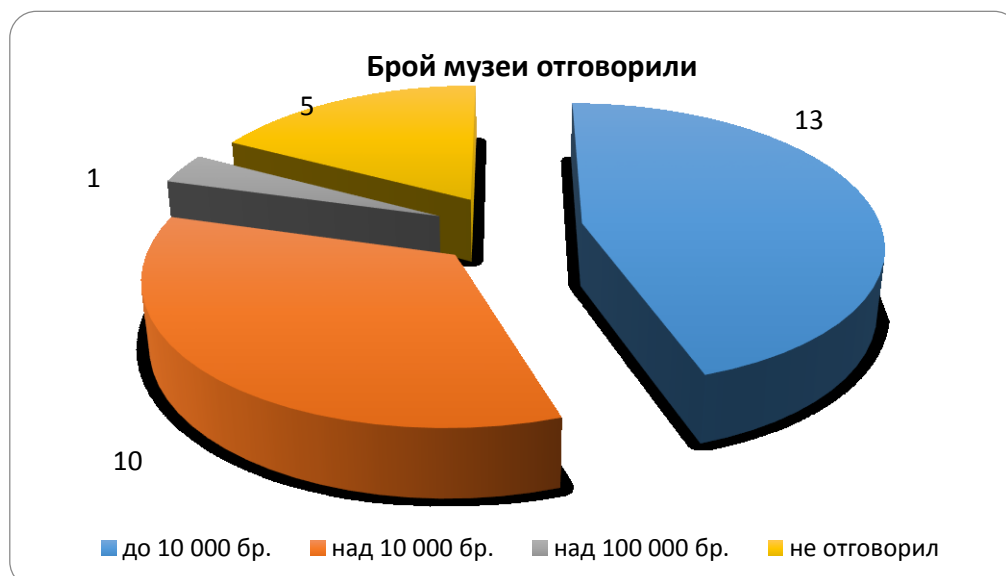
Фиг. 2. Обособени библиотеки в регионалните музеи в България

Факт е, че много полезна и ценна литература се е превърнала в „експонат”, чието съществуване в музея е прието като даденост и е малко познато от работещите там поради отсъствие на библиотечна система за подреждането им и съответния библиотечен специалист, който е способен да извърши тази дейност и да даде експертна справочна информация.

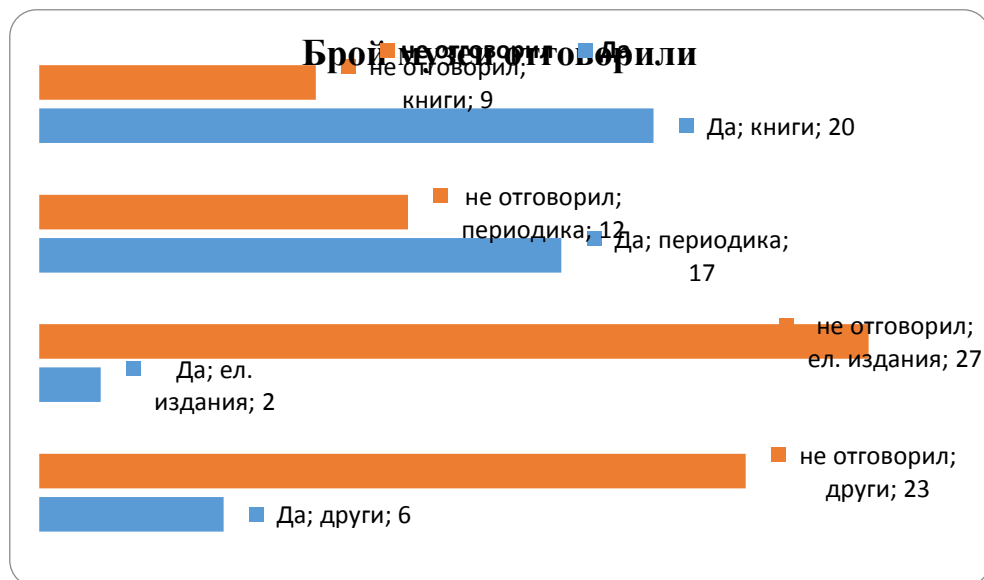
Какъв е **общият обем на книжните материали**, съхранявани в регионалните музеи, се вижда на Фиг. 3. Най-голям е броят на музеите (13), които посочват, че съхраняват до 10 000 бр. книжни материали; 10 РМ съхраняват над 10 000 бр. и само 1 РМ (РИМ Варна) е отговорил, че притежава над 100 000 бр. книжни материали (по-точно 194 070 бр. във вид на книги – 9270 бр. и периодика – 184 800 бр.).

Фиг. 3. Обем книжовен фонд в регионалните музеи в България

Сред книжовните материали, съхранявани в българските регионални музеи, най-голям е дялът на периодичните издания (215 076 бр. общо) за разлика от книгите (166 350 бр. общо), въпреки че повече от запитаните РМ са потвърдили, че предимно притежават книги (Вж. Фиг. 4).

Фиг. 4. Разпределение на книжовните материали по вид

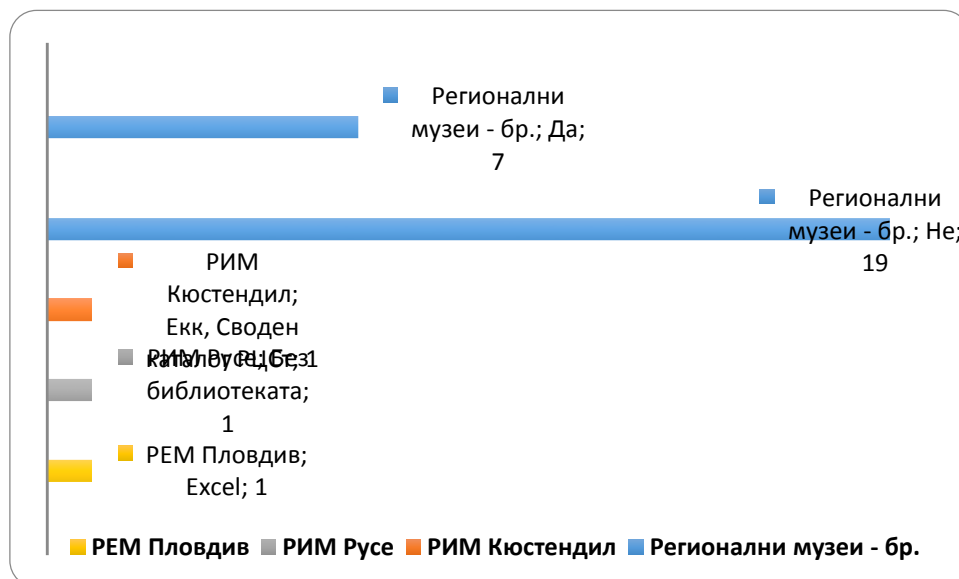
В скалата „други” музеите поставят ръкописи и печатни издания към фондовете.

Притежаването на електронни издания посочват само 2 музея от изследваните – Регионален археологически музей Пловдив и Регионален исторически музей Добрич.

Този резултат потвърждава недостатъчния опит на българските регионални музеи в дигитализацията на културно-историческото наследство, в която посока ще трябва да се работи. В повечето случаи причина за това е както липсата на специализирана техника, така и на кадри, които да прилагат умело новите ИКТ в дейностите на музея.

В този реди на мисли, резултатите, свързани с **автоматизация на дейностите** в регионалните музеи, затвърждава направения по-горе извод (Вж. Фиг. 5).

Фиг. 5. Автоматизация на дейностите в РМ (бр. отговорили)

Общо 66% от регионалните музеи в България посочват, че дейностите им не са автоматизирани, в това число и тези, свързани с библиотечния им фонд.

Музеите, които са потвърдили автоматизация на дейностите са: РАМ Пловдив, РИМ Благоевград, РИМ Враца, РИМ Перник, РИМ Смолян, РИМ Стара Загора и РИМ Шумен. Има и такива от запитаните, които успешно прилагат новите ИКТ в различни музейни направления, като РИМ Русе, без да са автоматизирали библиотеката си. А Регионалният музей в гр. Кюстендил посочва, че няма специализиран библиотечен софтуер, но притежава Електронен каталог книги 1978-1944 г. и заедно с регионалната библиотека „Емануил Попдимитров” в града образуват обща електронна информационна база „Старопечатни, редки и ценни издания” в Интернет, към която са привлечени и Гимназия „Неофит Рилски, Държавен архив и Църковната библиотека при храм „Успение Богородично” в гр. Кюстендил. В същото време, Етнографският музей в гр. Пловдив е посочил използването на Excel като форма на автоматизация.

Със специализиран библиотечен софтуер отговарят, че работят 5 от запитаните музеи – РАМ Пловдив, РИМ Благоевград, РИМ Пазарджик, РИМ Стара Загора и РИМ Шумен (Вж. фиг. 6).

Тези объркващи резултати потвърждават, че работещите в музеите трудно могат да определят коя дейност е автоматизирана, коя не е и използването на компютри до каква степен отговаря на съвременните изисквания за прилагане на ИКТ в работата им.

Фиг. 6. Библиотечен софтуер в регионалните музеи в България

В България съществуват няколко специализирани софтуера, които биха били алтернатива на локална библиотечна мрежа в съответния музей с възможност да се адаптира в сводна такава.

Това са, например, фирма „SoftLib” с интегрираните библиотечно-информационни системи **e-Lib, версия 3.2** - за работа в среда на Windows 95, 98, NT, 2000, 2003, XP; и **i-Lib, версия 3.1** – за представяне на база данни в Интернет. Сред музеите, обект на нашето изследване, които използват модулите на фирма „SoftLib” са Регионален археологически музей Пловдив чрез автоматизиране на библиотеката си с модул „Електронен каталог-Книги” и РИМ Кюстендил.

Друга алтернатива, фирма „РС-ТМ“ предлага програмния продукт **АВ**, както и услугата **Интернет каталог**, която може да се използва и от по-малки библиотеки. Към момента тя обслужва библиотеката на РИМ Пазарджик, РИМ Стара Загора, както и РАМ Пловдив с модулите „Научен архив“ и „Деловодство“ от изследваните музеи.

Възможна софтуерна платформа за библиотеките към музеите е и използваната от НАБИС (Национална академична библиотечно-информационна система), разработена от „Ex Libris“. Програмният продукт **Aleph 500** е интегрирана библиотечна система за книжни колекции, който се прилага от двете най-големи академични библиотеки – ЦБ на БАН и УБ на СУ „Св. Климент Охридски“.

Засягането на този проблем кореспондира с един друг, свързан с **участието на регионалните музеи в национални и международни проекти** за опазване на културното наследство (Вж. Фиг. 7).

Фиг. 7. Участие на РМ в национални и международни проекти

Оказва се, че регионалните музеи в България участват предимно в национални проекти за опазване на културното наследство, отколкото в международни такива. Нито един от запитаните музеи не е посочил темата, обхвата на проектите. Предимно те са свързани с реставраторска дейност или текущи ремонти. Вероятно липсата на познания в използването на ИКТ е една от причините за ограниченото участие и то предимно в национални проекти.

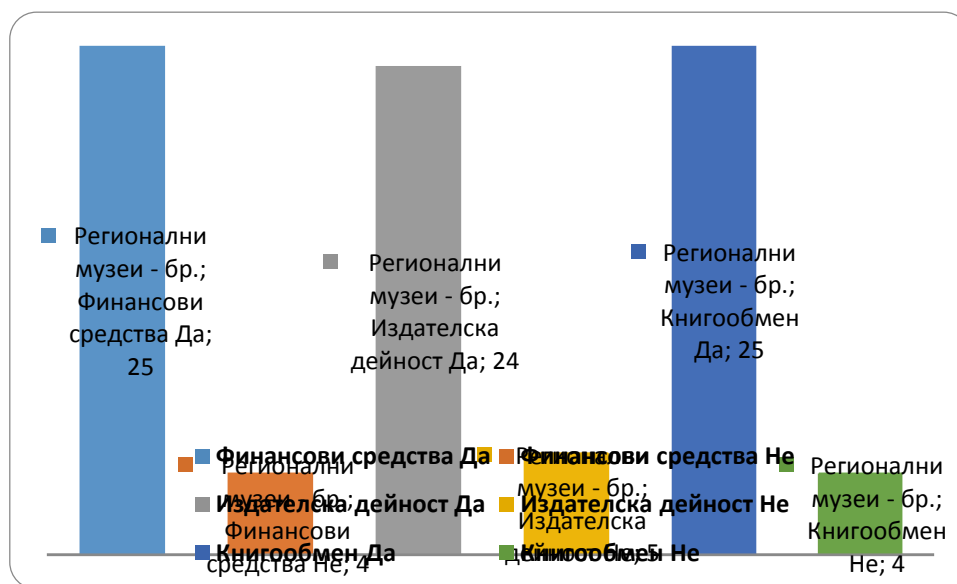
Трябва да се отбележи участието на Регионален археологически музей Пловдив с библиотеката си в мащабен проект, какъвто е *EuropeanaPhotography*, част от онлайн информационната платформа EUROPEANA, като партньор в националния проект на ЦБ на БАН и ФНАБИС. Пловдивският археологически музей участва със стъклени плаки на археологически артефакти, представяйки археологическото наследство на Филипопол.

През 2015 г. РИМ Пловдив и РАМ Пловдив се включват в местен проект за опазване на културното наследство заедно с други културни институции от града – РБ „Иван Вазов“ и галериите, както и ПУ „П. Хилендарски“. Проектът има за цел да създаде обща дигитална платформа, където ще се представи културно-историческото наследство на Пловдив.

Участието в проекти позволява набавянето както на нужната ИКТ техника, така и **финансови средства** за съхранение и популяризиране на музейните артефакти; за осъществяване на **издателска дейност** или **книгообмен** с институти в България и чужбина – изключително важно за комплектуването на специализирана литература.

На Фигура 8 ясно се вижда, че според по-голямата част от запитаните регионални музеи в България те имат необходимите финансови средства за извършване на своите дейности; почти всички осъществяват издателска дейност и книгообмен.

Фиг. 8. Финансиране, издателска дейност и книгообмен

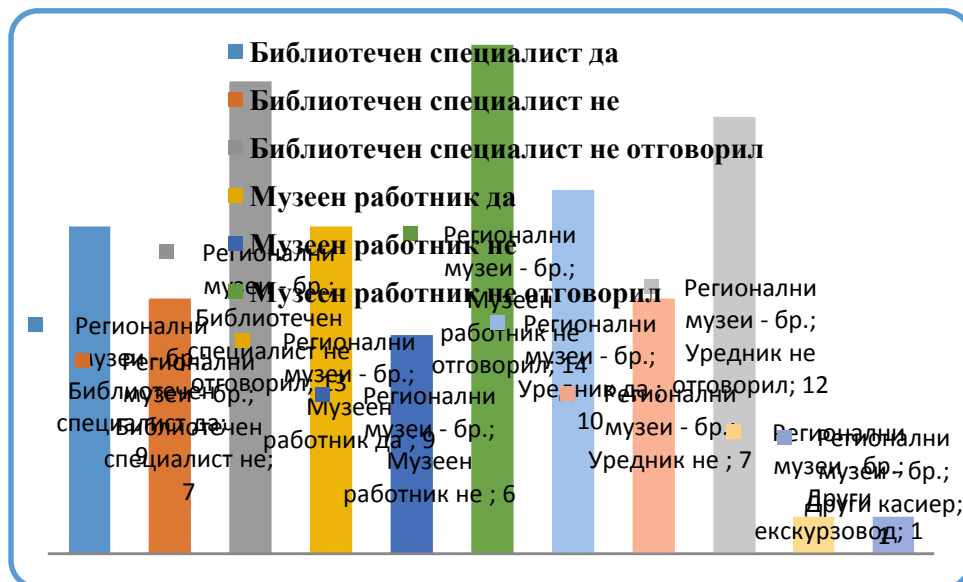
В тази връзка, отново **партньорите**, с които музеите извършват своите дейности или осъществяват книгообмен, са предимно от България и в повечето случаи това са други музеи със същия профил като техния (Вж. Табл. 2). Показателите потвърждават рамкираността в традиционната комуникация между музеите, макар че някои от тях контактуват с университети, други научни институти и библиотеки както от България, така и от чужбина. В тази насока е нужно разчупване, тъй като нещата се променят бързо. Дигитализирането на информацията, създаването на електронни ресурси като нов тип услуги, не просто изграждат хибридни институции със съвместяване на традиционното и модерното, а се превръщат във валиден формат в научното общуване.

Табл. 2. Дял на партньорите на регионалните музеи в България

	Партньори от БЪЛГАРИЯ				Партньори от ЧУЖБИНА		
Музеи/Партньори	Музеи				Музеи		
	да	не	не отговорил		да	Не	не отговорил
Регионални музеи	25	4			15	5	9
	Университети				Университети		
	да	не	не отговорил		да	Не	не отговорил
Регионални музеи	19	4	6		8	12	9
	Др. институти				Др. институти		
	да	не	не отговорил		да	Не	не отговорил
Регионални музеи	18	4	7		5	14	10
	Други				Други		
	краеведи		не отговорил		Библиотеки		не отговорил
Регионални музеи	1		28		1		28

Кой извършва дейностите в библиотеката или тези, свързани с опазването и популяризирането на книжовния фонд в музея, е съществен въпрос за настоящото изследване (Вж. Фиг. 9).

Фиг. 9. Кой извършва дейностите в библиотеката към РМ

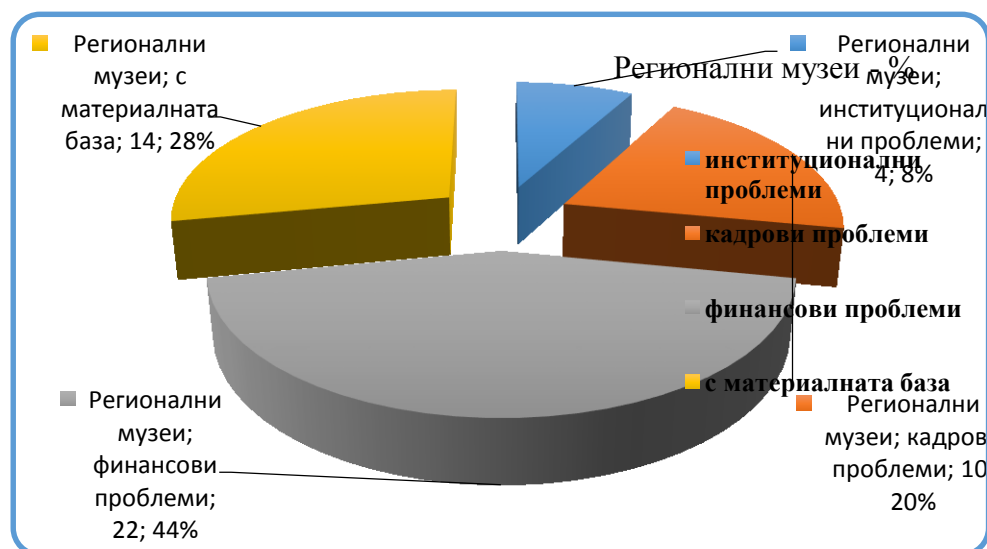
В 31% от изследваните регионални музеи има назначен библиотечен специалист: РАМ Пловдив, РИМ Благоевград, РИМ Варна, РИМ Добрич, РИМ Кюстендил, РИМ Пазарджик, РИМ Плевен, РИМ Русе и РИМ Шумен. 66% е дялът на музеите, които са посочили, че дейностите, свързани с книжовния фонд, се извършват от музеен работник или от уредник. В Етнографския музей Пловдив екскурзоводът отговаря за библиотеката, а в Природонаучния музей Пловдив – касиерът.

Ниският дял на музеите с назначени библиотечни специалисти е разбираем, тъй като не е практика да се търсят библиотекарите предвид, че повечето музеи нямат обособени библиотеки. Липсата на специалисти, обаче, е и една от основните причини книжовните колекции да са пръснати из музейните фондове, да не се използват рационално и много от тях да се загубят из многото други артефакти.

Също така, привличането на библиотечно-информационни специалисти в музеите е важен елемент при изграждането на локалните електронни бази данни на книжните колекции, интегрирането им в обща такава база и популяризирането ѝ пред обществената аудитория.

Основните проблеми, затрудняващи дейностите на музеите, според 44 % от анкетираните институции са финансови (вж. фиг. 10), изразени в следните отговори: „приходите отиват в Общината, което демотивира служителите“, „липсват средства за закупуване на литература“, „по отношение обезпечаване музейните дейности и заплатите на служителите“, „нисък стандарт“, „държавата през последните 20 години не се отнася сериозно към финансирането на българските музеи“ и др.

Фиг. 10. Основни проблеми, затрудняващи дейността на РМ

На второ място са посочени проблемите, свързани с материалната база („остаряла”, „не добре поддържана от собственика – Общината”, „не достатъчно оборудване с компютърна техника”, „липса на достатъчно фондохранилища с подходящи условия”, „липса на модерна апаратура за ценните издания за реставрацията им” и др.), следвани от кадровите проблеми („нужда от обновяване на състава”, „липса на специалист библиотекар”, „недостатъчен персонал по щат”, „специалистите съвместяват няколко дейности” и др.) и най-нисък е дялът на институционалните проблеми („липсва устойчива политика за развитие на културния сектор”, „подчиненост на различни институции”, „комуникациите са затруднени, няма професионално мнение” и др.).

Изводи

Проведеното проучване не претендира за изчерпателност на проблема, но е първа стъпка в търсене на неговото решение и дава подходяща база за бъдещи задълбочени изследвания в тази област. Към този момент могат да се дадат следните по-общии изводи:

- Липсват изследвания относно състоянието на книжовните колекции към музеите и „специалните библиотеки” слабо са засегнати в научната литература.
- Регионалните музеи притежават значително количество книжовни колекции (книги, периодика, архивни документи, ръкописи и старопечатни издания, електронни издания), но те не се съхраняват правилно, не се използват пълноценно, не се популяризират достатъчно сред музейните научни среди.
- Липсата на обособени специални библиотеки с библиотечен специалист е една от основните причини за неправилното съхраняване и използване на книжовните колекции в музеите.
- Българските регионални музеи нямат достатъчно опит в дигитализацията на културно-историческото наследство поради липса на специализирана техника и специалисти за прилагането на ИКТ.
- Регионалните музеи осъществяват успешно партньорство с български и чужди институти по отношение на книгообмена, което е съществена предпоставка за създаване на бъдещи успешни научни комуникации.
- Основни проблеми са липсата на финансови средства за осъществяване на различни музейни дейности. Затова пък, бавните темпове, с които музеите участват в национални и международни проекти за опазване и популяризиране на културното наследство, дават възможности за решение на тези проблеми.

Насоки и решения

Изследването на книжовните фондове, съхранявани в българските регионални музеи, обособяването им в библиотека и по този начин да се подпомогне научно-изследователската дейност в музеите, е стъпка в търсенето на съвременни подходи за междумузейна комуникация. Тя се базира на дигитализационната интеграция на голям брой послания, свързани с информационната грамотност и образование.

Разкриването на книжовните колекции е възможно чрез прилагането на автоматизирана библиотечна технология и използване на съвременните ИКТ. Готовият програмен продукт за създаване на локални бази данни в музеите трябва да отговаря на следните характеристики: комуникативност, адаптивност, възприемчивост, надеждност, възможност за усъвършенстване, договореност.

След изграждане на локални бази данни на музейните библиотеки стъпка е интегрирането им в обща електронна мрежа по примера на обществените и академичните библиотеки. Концепцията на обединените електронни ресурси в Интернет се съдържа в „бранирането” на библиотечните услуги - посланието да съхраняват, опазват и популяризират книжовното наследство, което е извор на знания и информационна грамотност. Много важно е привличането на библиотечни специалисти в музеите, които професионално ще изпълняват поставените цели.

От изключително значение е изясняване на отговорностите в осъществяването на тези процеси, както и лидерските позиции. Музейният мениджмънт трябва да има ясна маркетингова стратегия, която да включва: идентифициране на потенциалните библиотечни потребители; определяне на целевите групи, към които ще бъдат отправени библиотечните послания; библиотечната организационна култура; синергетизъм на ценности и интереси между участниците в проекта – музейните културни институции; изследване на потребителската аудитория, за да се установи ефективността на новата библиотечно-информационна политика в музеите.

Посоката е ясна и тя вече е следвана от други културни институции. Българските музеи не могат да правят изключение, защото освен артефакти съхраняват и част от онази книжовност, така важна за развитието на науката, културата и образованието на обществото и осигуряването на тяхната продължителност и трайност във времето трябва да бъде част от съвременна им мисия, дори ако се има предвид – нов модел за научна комуникация.

Използвана литература

Дончева, Анета, Ваня Грашкина-Минчева, Елена Георгиева. Общо библиотекознание. Библиотечен мениджмънт. София, 2014.

Толева, Петя. Библиотечните фондове като средство за научна комуникация между музеите в България. В: Реторика и комуникация, ел. сп., 2015, бр. 17. Достъпно от: <http://rhetoric.bg/библиотечните-фондове-като-средство>.